

DOPLNŮJÍCÍ ZJIŠTĚNÍ K RANĚ NOVOVĚKÉMU STAVEBNÍMU VÝVOJI SAMOTY HARAZIM U RÁJOVA NA ČESKOKRUMLOVSKU

FILIP FACINCANI – FRANTIŠEK IŠA

Additional Findings on the Early Modern Building Development of the Harazim Solitary Homestead near Rájov in the Český Krumlov Region

The paper builds on the results of the recent research about the Late Renaissance granary of the Harazim Homestead in South Bohemia. It focuses on a fragmentarily preserved building that was incorporated into this granary at the time of its construction around 1600. Based on the newly acquired dendrodates, it is likely that structural and dating relationships between these two structures can be established.

Keywords: vernacular architecture – dendrochronology – Český Krumlov Region – Kouty area

Príspevok rozširuje výsledky průzkumu pozdně renesanční sýpky jihočeské venkovské usedlosti Harazim. Věnuje se torzálně dochovanému objektu, který byl do sýpky v době její výstavby kolem roku 1600 inkorporován. Doplněny jsou i výsledky archivní rešerše.

Klíčová slova: lidová architektura – dendrochronologie – Českokrumlovsko – oblast Kouty

<https://doi.org/10.56112/pp.2024.2.05>

V předminulém sešitu *Průzkumů památek* vyšel článek o stavebním vývoji předbělohorské sýpky samoty Harazim na Českokrumlovsku.¹⁾ V její hmotě i v jejím exteriéru jsou patrné reliktů zděných i dřevěných konstrukcí menšího objektu, který předcházal výstavbě sýpky. Po otištění uvedeného článku se podařilo z dochovaného torza krovu staršího objektu odebrat vzorky a podrobit je dendrochronologické analýze.²⁾ Na základě získaných výsledků a sledování majetkového pozadí držitelů statku nyní upřesňujeme datační interval vzniku obou objektů.

POZŮSTATKY ZANIKLÉHO OBJEKTU

Podrobnější popis a dokumentaci stavebních konstrukcí obsahuje předchozí článek. Na tomto místě stačí zopakovat jen základní skutečnosti. Předpokládáný rozsah zaniklého objektu, který kdysi stával v prostoru severovýchodního nároží sýpky a jihozápadní části obytného stavení, lze vymezit pomocí několika torzálně dochovaných konstrukcí. Půdorysně jej vymezuje především valeně klenutý sklep z lomového kamene, jehož klenba na svém líci nese stopy po širokých fošnách bednění. Podélné (severojižní) obvodové zdi objektu, do nichž je valená klenba zapřena, byly ze statických důvodů vyzděny v tloušťce

80 cm. Naproti tomu méně namáhaný jižní úsek obvodové zdi je tlustý pouze 60 cm.³⁾

V nadzemní části, kde se terén výrazně svažuje směrem k severu do dvora, lze severozápadní nároží zaniklého objektu spojit se zakončením zdi mezi předsíní sýpky a západním přístavkem obytného stavení nad zmíněným sklepem, jež na něj konstrukčně navazuje a lícuje s rubem jeho zdiva.⁴⁾

Jihozápadní omítané nároží zaniklého objektu je dobře čitelné na interiérové straně východní obvodové zdi dnešní sýpky, kde se v severní třetině její délky nachází spára dosahující až do úrovně podlahy patra sýpky. Omítaný povrch nároží zřetelně zabíhá do hloubi zdi sýpky. Na opačné straně této zdi se v náznacích propisuje zaniklá jižní zeď objektu, jehož průběh v dnešním exteriéru dokládá především pás základového zdiva. Ten vychází od jihozápadního nároží v hmotě východní stěny sýpky a pokračuje od ní cca 4 m východním směrem až do míst, kde se před jižním průčelím obytného stavení podařilo mělkou sondou zachytit předpokládané jihovýchodní nároží zkoumaného objektu. Od něj základy kolmo uhýbají pod obytné stavení.⁵⁾

Z dřevěných konstrukcí zaniklého objektu se zachovaly reliktů krovu, jehož západní pata byla zazděna při výstavbě sýpky – při pohledu z interiéru sýpky je z něj zřetelná dvojice krokví. Průzkum dutiny endoskopickou kamerou dále upřesnil, že se v síle východní obvodové zdi sýpky a v intervalu mezi těmito krokvemi zachovala také pozednice a část vazného trámu. Severní z krokví je viditelná v destruovaném zdivu severovýchodního koutu prvního patra sýpky, čelo jižní krokve pak zhruba v rovině podlahy téhož patra. Jižní úsek východní obvodové zdi sýpky byl tedy na spáru přizděn k jihozápadnímu nároží dnes zaniklého objektu, který však v době výstavby sýpky nadále plnil svoji funkci. Kdyby menší z objektů již neměl po výstavbě sýpky fungovat, lze předpokládat, že by nedošlo k zazdění jeho krovu, ale demontáži a recyklaci dřevěných konstrukčních prvků.

Z uvedených nálezových situací vyplývá, že z nadzemní části zaniklého objektu se prokazatelně dochovala pouze jeho západní obvodová zeď, kterou půdorysně vymezuje jednak severozápadní nároží navazující na rub zdiva sklepa a pak spára v místě omítaného jihozápadního nároží ve hmotě východní obvodové zdi sýpky. Zbytky krovu udávají výšku zdiva zaniklého objektu. Na základě dosavadních poznatků lze říci, že zaniklý objekt měl obdélný půdorys, severojižní orientaci a korunu zdiva přibližně ve výšce podlahy patra současné sýpky (cca 3 m).

DENDRODATA

V únoru 2024 odebral Tomáš Kynel ze dvou zazděných krokví vzorky pro dendrochronologickou analýzu, z nichž se datum smýcení podařilo určit pouze u jižní dochované krokve. Ke skácení jedle pro její výrobu došlo někdy po roce 1595. Přestože máme k dispozici pouze jediné datum, je třeba jej porovnat se sadou dat získaných dendrochronologickým průzkumem konstrukčních prvků vlastní sýpky. Ke smýcení stromů pro jejich zhotovení totiž došlo ve zhruba stejné době – konkrétně se jedná o parapet západního okna v prvním patře (1593–1595), 3. stropní trám od východu v přízemí (1592+) a severní krokev 1. vazby od

východu krovu sýpky (1599 l).⁶⁾ Ostatní datované prvky sýpky pocházejí ze stromů skácených v prvních letech 17. století. Její výstavbu můžeme poměrně bezpečně klást do prvního desetiletí 17. století.

SOCIÁLNÍ KONTEXT KOLEM ROKU 1600

Cenné interpretační vodítko poskytuje i výzkum majetkového pozadí držitelů dvora v námi sledované době. Poměrně detailní vzhled do něj poskytuje souvislá řada dochovaných pozemkových knih.⁷⁾ Jejich obsahem se již zabývala archivářka Anna Kubíková, na kterou navázala Jolande Minářová.⁸⁾ Obě však některé pro nás důležité finanční detaily zápisů nesledovaly.

Nejstarší zápis o dvoře se váže k roku 1538, kdy zemřel jakýsi Severa a zanechal po sobě vdovu Dorotu a tři nedospělé děti – Brikcího, Annu a Markétu. Výsledek provedeného ocenění dvora bohužel příslušný zápis neuvádí, a tak s jistotou víme pouze to, že tehdejší hodnota usedlosti převyšovala na něm váznoucí závazky o 62 kop grošů míšenských (dále kgm či gm) a že pozůstalá vdova hodlala na statku dále hospodařit. Následně, nejpozději roku 1546, se k ní na statek zřejmě přiřadil jistý Jiřík (Jíra), který po statku získal i příjmy Severa a začal závazky splácet.⁹⁾ Již roku 1559 však Jiřík Severa prodal „dvůr s městištěm“¹⁰⁾ i vším právem“ za 300 kgm svému bratrovi Harazimovi (od roku 1563 uváděn jako Erazim), po němž dvůr získal své dnešní pojmenování. Také on přijal po stavení příjmy Severa. Avšak ani výše uvedená tržní cena neodráží v úplnosti tehdejší hodnotu dvora. Jiřík si totiž při prodeji vymínil nejen právo na dvoře do sv. Jiří [1559?] bydlet a chovat čtyři krávy (plánoval totiž postavit si v roce 1561 vlastní chalupu), ale především si vyhradil doživotní užívání celé řady pozemků.¹¹⁾ Fakticky tak za Erazima došlo k dočasnému zmenšení výměry dvora, což asi příliš nepřálo nové výstavbě, ale s ohledem k jeho dobré platební morálce při splácení to vyloučit nelze.

Po Erazimově smrti dvůr v roce 1569 převzal jeho syn Jíra Severa. Odhadní cena dvora tehdy dosáhla 372 kgm a na novém majiteli zůstalo ke splacení ještě 205 kgm dluhů a 83 kop 30 grošů míšenských (dále gm) podílů jeho matky Důry a bratra Jakuba.¹²⁾ Než však došlo ke splacení těchto závazků, zemřel v roce 1575 i Jíra a dvůr převzal jeho syn Václav Severa. Při té příležitosti byl dvůr (bez tří koní, jež se měly zaplatit Šafíkovi z Krumlova) oceněn na 400 kgm a vázlo na něm celkem 174 kop 20 gm dluhů i 225 kop 40 gm podílů Václavovy matky Anny a sourozenců Káci, Mariany, Vincka a Matouše.¹³⁾ S ohledem k minimálnímu rozdílu odhadních cen a rostoucímu zadlužení statku nesdílíme předpoklad A. Kubíkové, že by za Jíry Severy došlo k rozšíření a zlepšení hospodářství dvora.¹⁴⁾

Díky tomu, že Václav Severa na dvoře nad Rájovem hospodařil až do své smrti v roce 1620, tedy neuvěřitelných 45 let, dokázal do roku 1603 splatit veškeré dluhy, které na jeho hospodářství z minulosti vázly. Je příznačné, že zvláště v závěru splácení složil ročně i více než předepsanou splátku, tzv. vejrunek, ve výši 12 kgm ročně. Roku 1596 tak Václav nad vejrunek přidal ještě 9 kop 27 gm Perníkovi z Domoradic jako doplatek nároku po jeho ženě Káče. V roce 1603 dokonce složil v hotovosti 46 kop 6 gm, aby doplatil veškeré zbývajcí dluhy.¹⁵⁾

Po úmrtí Václava Severy († 1620) byl statek oceněn na 500 kgm a začal zde hospodařit jeho starší syn Pavel. Ten navzdory složitosti hospodaření za třicetileté války do roku 1633 splatil dědický podíl 250 kgm svého bratra Urbana, který se roku 1621 zakoupil na jiném dvoře.¹⁶⁾ Dodejme, že Pavel zřejmě žil až do roku 1640, neboť v září následujícího roku se vdova po něm provdala za jistého Jiřího z Velislavic (Jörg von Weißlowitz) a cena statku se při té příležitosti odhadovala na 560 kgm.¹⁷⁾

Z naznačeného přehledu majetkových poměrů plyne, že obecně nejprůhodnější podmínky pro stavební úpravy a rozšiřování dvora o další objekty panovaly v období, kdy zde hospodařil Václav Severa. Přesněji doba po roce 1596, kdy si již mohl dovolit splácet výrazně větší částky, než musel. Tomu odpovídají i výsledky výše zmíněného dendrochronologického datování.

INTERPRETACE

Nálezové situace dokládají konstrukční předěl mezi zaniklým objektem a dnešní sýpkou, doložený přizděním jižního úseku východní obvodové zdi sýpky k jihozápadnímu nároží menšího objektu na spáru. Zděné konstrukce objektů tedy nevznikly ve stejné době, resp. ne v rámci jedné stavební fáze. Na druhou stranu výsledky dendrochronologické analýzy dokládají, že dřevěné konstrukce obou objektů vznikly buď v těsné posloupnosti, nebo dokonce téměř současně.

Za dnešního stavu poznání se tedy nabízejí dvě interpretace popsané situace. Buď zde sledujeme pouze technologickou přestávku, změnu stavebního projektu, popř. velmi krátké pozastavení výstavby, kdy obě stavby vznikly ve velmi těsné časové návaznosti. Soudě podle výsledků dendrochronologických analýz by tak oba objekty od sebe dělilo maximálně deset let. Tato hypotéza se nám ovšem nezdá pravděpodobná. Problematická je totiž především skutečnost, že jihozápadní nároží zaniklého objektu bylo v době výstavby sýpky omítnuté, což vcelku vylučuje představu o standardní technologické přestávce. Svědčí naopak spíše pro větší časový odstup mezi oběma stavbami, resp. hovoří pro to, že menší a starší z objektů stál blíže neurčenou dobu samostatně. Zřejmě se jednalo o původní sýpku, resp. obecně hospodářský objekt sloužící ke skladovacím účelům. Pravděpodobně finanční disponibilita Václava Severy umožnila před rokem 1600 zahájení výstavby nové, větší a reprezentativní sýpky, která byla ke staršímu objektu přistavěna. Za pravděpodobnější považujeme možnost, že dendrochronologicky datovaný krov staršího objektu vznikl současně s výstavbou mladší sýpky, ovšem na starším objektu. Tuto možnost snad podporuje i povaha a průběh polygonální korunní římsy západního úseku obvodového zdiva menšího stavení. Materiálovou povahu římsy nelze bez destruktivního průzkumu určit, stejně tak její tvar není natolik datačně choulostivý, aby šel přesněji časově zařadit. Zdá se ovšem jednoznačné, že osazení římsy nebylo současné s vyzdáním koruny obvodového zdiva zaniklého objektu, protože jižní úsek koruny zdiva, krytý dnešní sýpkou, nenese žádné stopy po jejím osazení, či ulámání. Římsa tak musela vzniknout až po výstavbě dnešní sýpky. Zcela hypoteticky by šlo její osazení vztáhnout právě ke konstrukci nového

krovu (1595+), kdy by vznikla pouze na viditelném úseku obvodového zdiva.

Hmota zaniklého objektu je stále zřetelná na mapách z 1. poloviny 19. století, kde je průběžně zachycen obdélný objekt mezi sýpkou a obytným stavením, podélnou osou postavený v severojižním směru. Tento fakt ovšem koliduje s nálezy na krovu obytného stavení. To bylo, společně se sýpkou, silně rekonstruováno v 60. letech 19. století a dále pak v 1. třetině 20. století¹⁸⁾ – druhotně použitá západní krokev 7. vazby od jihu dnešního vaznicového krovu byla ale dendrochronologicky datována do přelomu let 1736/1737.¹⁹⁾ Na základě historických map, nálezových situací a této datace předpokládáme, že obytné stavení vzniklo ve své dnešní hmotě v průběhu 18. století. Jižní štítová zeď domu kontinuálně probíhá až k severovýchodnímu nároží sýpky. V době svého vzniku tak musela zákonitě kolidovat s hmotou zaniklého objektu. Ať je doba výstavby jižní štítové zdi domu jakákoliv, zdá se být doba jejího vzniku datem *ante quem* pro zánik krovu menšího objektu. Jeho zakreslení na mapách z 1. poloviny 19. století s tímto není v rozporu – lze se domnívat, že mapování nezachycují celý objekt, ale pouze objem valeně klenutého sklepa, dříve zastřešeného, a ve dvoře se ze dvou třetin své délky uplatňujícího jako plně přízemní stavba.

Nejnovější nálezy otevírají další otázky ohledně komplikovaného stavebního vývoje hodnotné venkovské usedlosti Harazim. Zděné konstrukce menšího a dnes pouze torzálně dochovaného objektu vznikly již před výstavbou dnešní sýpky. Jeho krov však byl zhotoven (téměř) současně s výstavbou sýpky.

Za čas a laskavost děkujeme Janu Boučkovi a Tomáši Kynclovi.

MGR. FILIP FACINCANI – NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ

ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVNÍSTĚ
STŘEDNÍCH ČECH V PRAZE, SABINOVA 5,
130 00 PRAHA 3 A GENERÁLNÍ ŘEDITELSTVÍ,
VALDŠTEJNSKÉ NÁM. 3, 118 00 PRAHA 1
FACINCANI.FILIP@NPU.CZ

MGR. FRANTIŠEK IŠA – NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ

ÚSTAV, GENERÁLNÍ ŘEDITELSTVÍ, LILIOVÁ 219/5,
110 00 PRAHA 1. ISA.FRANTISEK@NPU.CZ

POZNÁMKY

- 1) F. Facincani, Renesanční sýpka samoty Harazim u Rájova na Českokrumlovsku, Průzkumy památek XXX, č. 2, 2023, s. 43–53.
- 2) Odběry a analýzu provedl Ing. Tomáš Kyncl, DendroLab Brno.
- 3) Zesílení úseků pouze dvojice zdí, do kterých se opírá pata valené klenby, není nic neobvyklého.
- 4) F. Facincani, o. c. v pozn. 1.
- 5) Tamtéž.
- 6) K první etapě dendrochronologického průzkumu blíže F. Facincani, o. c. v pozn. 1.
- 7) Státní oblastní archiv (dále SOA) Třeboň, oddělení Český Krumlov (dále odd. ČK), Velkostatek Český Krumlov (dále Vs ČK), sig. I 5AU 82, inv. č. 79–86, soubor pozemkových knih panství bývalého cisterciáckého kláštera Zlatá Koruna (1521–1779). Z nich se námi sledované doby týkají první čtyři pozemkové knihy inv. č. 79 (1521–1570), 80 (1571–1600), 81 (1598–1673) a 82 ([1604] 1631–1674).
- 8) A. Kubíková, Samota Harazim nad Rájovem – historický kamínek v dějinné mozaice, Výběr, Časopis pro historii a vlastivědu jižních

Čech 37, č. 1, 2000, s. 50–52; J. Minářová, Dějiny Zlaté Koruny. Zlatá Koruna, Plešovice a Rájov v proměnách staletí. České Budějovice 2013.

- 9) SOA Třeboň, odd. ČK, Vs ČK, sig. I 5AU 82, inv. č. 79, s. 7 a 263. A. Kubíková mylně chápala roku 1538 zesnulého Severu a Jiříka (Jíru) Severu jako jednu a tutéž osobu (A. Kubíková, o. c. v pozn. 7, s. 51). Ziskávání příjmů po stavení, tedy tzv. jména po chalupě, patřilo v této době (nejen) v jižních Čechách k vcelku běžným jevům. Mimo jiné proto, že pro vrchnostenské úředníky byla důležitější jednoduše evidence usedlosti, k níž se vázaly platy, práva i povinnosti, než jejího aktuálního držitele. J. Pleskalová, Jméno po chalupě, in: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová edd., CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny, dostupné online: https://www.czechency.org/slovník/JMÉNO_PO_CHALUPĚ.
- 10) Městištěm se chápalo jakékoliv (např. stavbami) vymezené místo, tedy parcela či stavební pozemek. P. Nejedlý a kol., Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2012, dostupné online: <https://madla.ujc.cas.cz>.
- 11) Jmenovitě si ponechal: Klínek pod cestou vedle Strakovy louky, druhý Klínek z druhé strany louky, louku Trávník Na Borku až k břehu (břežině), dědinu pod struhou a z dědiny Na Borku měl brát užitek pouze z jednoho palouku a vyklučit (vyplanit) zde křoví. Po Jiříkově smrti měly pozemky opět připadnout ke dvoru. SOA Třeboň, o. c. v pozn. 9, s. 27–28.
- 12) Tamtéž, inv. č. 80, s. 340–341.
- 13) Tamtéž, s. 362–364.
- 14) A. Kubíková, o. c. v pozn. 7, s. 51.
- 15) SOA Třeboň, o. c. v pozn. 9, inv. č. 80, s. 362–364; inv. č. 81, s. 592–593.
- 16) Tamtéž, inv. č. 81, s. 593–594.
- 17) Tamtéž, inv. č. 82, s. 23.
- 18) F. Facincani, o. c. v pozn. 1.
- 19) Viz pozn. 6.

LITERATURA

- Facincani, F. 2023: Renesanční sýpka samoty Harazim u Rájova na Českokrumlovsku, Průzkumy památek XXX, č. 2, s. 43–53.
- Kubíková, A. 2000: Samota Harazim nad Rájovem – historický kamínek v dějinné mozaice, Výběr, Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 37, č. 1, s. 50–52.
- Minářová, J. 2013: Dějiny Zlaté Koruny. Zlatá Koruna, Plešovice a Rájov v proměnách staletí. České Budějovice.

PRAMENY

Státní oblastní archiv Třeboň, oddělení Český Krumlov, Velkostatek Český Krumlov, sig. I 5AU 82, inv. č. 79–82.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- Nejedlý P. a kol., Lexikální databáze humanistické a barokní češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2012–, heslo městiště, dostupné online <https://madla.ujc.cas.cz> [5. 10. 2024].
- Pleskalová, J., Jméno po chalupě, in: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová edd., CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny, dostupné online https://www.czechency.org/slovník/JMÉNO_PO_CHALUPĚ [5. 10. 2024].

DIE ERGÄNZENDEN FESTSTELLUNGEN ZUR FRÜHNEUZEITLICHEN BAUENTWICKLUNG DES WEILERS HARAZIM BEI RÁJOV IM BEZIRK ČESKÝ KRUMLOV

Der Beitrag erweitert die Ergebnisse der Untersuchung des spätere-
naissancezeitlichen Kornspeichers vom südböhmischen Bauernhof
Harazim (*Harasdin*, Gem. Rájov/Rojau, Bez. Český Krumlov/Böhmisch
Krumau), die jüngst in der Zeitschrift Průzkumy památek (Bd. XXX,
Hft 2) veröffentlicht wurden. Er widmet sich dem als Torso erhaltenen
Objekt, das in die Masse des Speichers in seiner Bauzeit gegen
1600 einbezogen wurde. Man hat auch die Ergebnisse einer Archiv-
recherche ergänzt.

(Übersetzung J. Noll)